

Steinerov pristup u predškolskom odgoju

Pamić, Romana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:481229>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-06-16**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ROMANA PAMIĆ

STEINEROV PRISTUP U PREDŠKOLSKOM ODGOJU

Završni rad

Pula, rujan, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ROMANA PAMIĆ

STEINEROV PRISTUP U PREDŠKOLSKOM ODGOJU

Završni rad

JMBAG:0303037810, izvanredni student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj

Predmet: Darovita djeca

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Pedagogija ranog i predškolskog odgoja

Mentor: doc. dr. sc. Andrea Debeljuh

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnicu _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

Sadržaj

1. UVOD	1
2. BIOGRAFIJA RUDOLFA STEINERA	2
3. ANTROPOZOFIJA	4
3.1. Četiri tijela	5
3.2. Tročlanost čovjeka: Holistički razvoj fizičkog tijela	8
4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA	11
4.1. Pedagoška načela	12
4.2. Četiri temperamenata	12
4.3. Sedmogodišnja razdoblja	15
4.4. Dvanaest osjetila	18
4.5. Samoodgoj odgajatelja	18
5. DUHOVNA NAUKA BUDISTIČKOG REDOVNIKA	21
6. WALDORFSKI VRTIĆ	22
6.1. Prostor, materijali i igračke	23
6.2. Ritam	25
6.3. Ritmičko kolo.....	31
6.4. Euritmija	32
7. UTJECAJ TEHNOLOGIJE	33
7.1. Protuteza modernoj digitalnoj tehnologiji	37
8. ZAKLJUČAK	39
9. LITERATURA	41

1. UVOD

U današnje vrijeme djeca su sve više izložena utjecaju tehnologije i medija. Djeca postaju pasivna, nezainteresirana za aktivnosti te se realne slike zamjenjuju s virtualnim predodžbama. Uz klasičnu pedagogiju koja je temelj redovnih dječjih vrtića i škola, waldorfska pedagogija nudi prirodni način odgoja djece od samog rođenja kroz cjeloviti razvoj pojedinca, prirodne materijale, pozitivno okruženje te slobodu individualnog odgoja. Rudolf Steiner, utemeljitelj antropozofije i waldorfske pedagogije, naglašavao je važnost duhovnoga odgoja djeteta. U prvome dijelu rada govorit će se o Rudolfu Steineru, njegovoj filozofiji odgoja u kojoj je bit individua, o njegovome životu, utjecaju i radu. Ovaj se rad, također, temelji na Steinerovu najvažnijem djelu *Odgoj djeteta sa stajališta duhovne znanosti* (1907).

Nadalje, govorit će se o holističkome razvoju djeteta temeljen na tročlanosti čovjeka – tijela, duše i duha. Čovjek se sastoji od četiriju tijela: fizičkoga, eterskoga (životnoga), astralnoga (osjećajnoga) te pravoga „ja“. Naglasit će se da je potrebno utjecati na sva tijela putem meditacije, karme, religije i umjetnosti, što predstavlja holistički razvoj. Pedagoška načela polaze od sedmogodišnjih razdoblja razvoja djeteta, s time da prvo razdoblje započinje rođenjem, a treće, ujedno i posljednje razdoblje, završava u 21. godini djetetova života.

Naglasit će se i Hipokratova filozofija o četiri temperamenta koja čine načela duhovnoga odgoja, o kojima govori i Steiner u svome djelu *Četiri temperamenta* (1909).

Nakon Steinerovih temelja waldorfske pedagogije, govorit će se o važnosti duhovnosti odgajatelja u waldorfskome vrtiću, koji zapravo mora biti živi primjer i uzor djeci koja tek moraju spoznati svijet i okolinu. Opisat će se i unutrašnjost, uređenje i ustrojstvo waldorfskoga vrtića kojemu su temelji prirodni materijali i tople boje. Isto tako, osvrnut će se i na godišnji, tjedni i dnevni ritam vrtića.

Na poslijetku, pokazat će se nekoliko istraživanja o (štetnome) utjecaju tehnologije i medija na djecu i mlade. Također, iznijet će se protuteza o Steinerovim stajalištu o dolasku interneta koji je predvidio, kao nadasve štetnoj mreži za pojedinca.

2. BIOGRAFIJA RUDOLFA STEINERA

Rudolf Steiner rođen je u Donjem Kraljevcu 27. veljače 1861. godine. Zbog očevog posla kao austrijskog telegrafista, Rudolf sa svojom obitelji često seli iz jednog malog mjesta u drugo. Iako je u rodnom mjestu živio samo godinu i pol dana, uvijek ga je doživljavao kao simbol zajedništva Istoka i Zapada. Zbog takvog načina života, Steiner se kao mladić osamostaljuje. Obitelj ga nije vjerski odgajala, a njegovi prvi interesi su bili vezani za vlakove. (Steiner, 2002)

Steinerov nadosjetilni svijet je uz njega od ranog djetinjstva. No, kako u djetinjstvu nije dobivao podršku okoline, bio je nesiguran i povučen, ali se veselio svakom novom usvojenom znanju. Godine 1879. kreće u Realnu gimnaziju u Bečkom Novom Mjestu. Njegov otac je smatrao da će biti dovoljna za posao na željeznici. U četrnaestoj godini počeo je davati privatne satove, čak iz predmeta koje nije slušao u Realnoj gimnaziji, poput Grčkog i Latinskog jezika. Na studij kreće 1879. godine u Visoku tehničku školu u Beču gdje polaže matematiku i prirodne znanosti te književnost, povijest i filozofiju. Kao osobni cilj i zadatak svog obrazovanja, Steiner uzima precizno istraživanje znanstvenog mišljenja te proučavanje odnosa između moderne znanosti i vlastitih nadosjetilnih iskustava. Tokom studiranja, živio je kod bečke obitelji kao kućni učitelj njihovoj djeci. Jedno dijete bolovalo je od hidrocefalusa. Steiner preuzima na sebe njegov odgoj te dijete na kraju postaje liječnikom.

Od ranijih dana, Steiner proučava Goethea te postaje stručnjak u tom području, objavljujući radove o Goetheovoj teoriji znanja. Radi na vlastitoj *Filozofiji slobode*, koja je trebala biti rezultat njegovih promišljanja o vezama između osjetila i nadosjetilnosti, mišljenja i osjećanja, etike i estetike i to prema filozofsko-znanstvenoj metodi mišljenja. (Steiner, 2002) Tada je već potpuno svjestan svog osjetilnog svijeta, više se ne srami o tome pričati niti se više pita „Moram li o svemu šutjeti?“. Godine 1897. seli u Berlin. Tamo započinje razne aktivnosti vezane uz svoj poziv. Postaje urednikom i vlasnikom književnog časopisa, redatelj drama, kritičar, docent na Radničkoj obrazovnoj školi te predavač u različitim intelektualnim udruženjima.

Konačno započinje održavati predavanja o Teozofskom društvu, gdje govori o duhovnom svijetu. Na kraju se ne slaže s Teozofskim društvom zbog različitih stajališta o religiji te Steiner prekida njihovu suradnju. Između 1902. i 1909. stvara svoju

teozofiju, koja je i opisana u njegovoj knjizi *Teozofija*. Godine 1913. osniva Antropozofsko društvo. Napisane knjige iz tog razdoblja su: *Kako se stječu spoznaje viših svjetova?* (1909.) te *Osnove tajne znanosti* (1910.). U tom razdoblju Steiner razvija i svoju kristologiju: dolazak Krista u liku čovjeka Isusa kao jedinstven kozmički događaj. (Steiner, 2002: 166) Druga faza razvoja antropozofije leži u umjetnosti. Smatrao je da umjetnost čini dušu živom u puno većem razmjeru nego intelektualizam. Godine 1913. u Dornachu započinje gradnja antropozofskog kulturnog centra *Goetheanum* koji predvodi sam Steiner. U centar je smještena Slobodna visoka škola duhovnih znanosti gdje se održavaju predstave, predavanja i druge aktivnosti. Godine 1923. Centar su zapalili njegovi protivnici te je izgorio do temelja. Steiner nadalje razvija umijeće oblikovanja govora za učitelje i glumce te euritmiju, umjetnost u kojoj se pokretom izražavaju duhovne zakonitosti govora i glazbe. (Steiner, 2002) U međuvremenu stalno održava predavanja o antropozofiji diljem Europe. Treća faza razvoja antropozofije traje od 1916. – 1924. godine gdje se okreće društvu. Kako je Njemačka u tom razdoblju izgubila Prvi svjetski rat, Steiner nudi program Tročlanstva društvenog organizma. No, shvaća da se to ne može ostvariti te odustaje od istog. Zatim se posvećuje osnivanju Waldorfske škole čiji je temelj njegova Waldorfska pedagogija. Temeljno pedagoško djelo je *Odgaj djeteta sa stanovišta duhovne znanosti* objavljeno 1907. godine. Prva takva škola bila je organizirana u tvornici duhana Waldorf, po čemu je pedagogija i dobila ime, a učenici su bili djeca radnika.

Na temelju spoznaja i načina rada antropozofije nastali su brojni pokreti: širom svijeta su se osobito potvrdile medicina koja se proširuje na temelju spoznaja duhovnih znanosti, kao i posebna euritmija i pedagogija koja liječe./ Iz waldorfskog školskog pokreta nastali su waldorfski dječji vrtići kao i odgovarajuća mjesta za izobrazbu odgajatelja. (Seitz i Hallwachs, 1997: 119) Godine 1923. osniva Opće antropozofsko društvo. Dvije godine nakon, 1925. godine, započinje gradnja novog *Goetheneuma* u Dornachu, kada Steiner teško obolijeva. Tijekom bolovanja i dalje daje savjete te piše autobiografiju *Moj životni put*. Umire u Dornachu 30. ožujka 1925. godine u 64. godini života.

3. ANTROPOZOFIJA

Antropozofsko razmišljanje jest sklapanje prijateljstva sa svijetom, upoznavanje sa svijetom koji nas je vanjski gledano isprva odbio. Antropozofska spoznaja znači postati čovječnijim. (Steiner, 2002)

Mogu li moja fizička osjetila dati kompletnu sliku stvarnosti? I s kojim bih onda to osjetilima mogao upoznati sebe? Odakle potječe moja inteligencija i kako nastaje moj unutarnji život? Da li je istina da je život koji sada živim sve što imam? (<https://centar-rudolf-steiner.com/antropozofija/>, pristupljeno 7. 8. 2018.) Ovo su riječi kojima Rudolf Steiner opisuje antropozofiju, znanost koju je on sam utemeljio, koja polazi od filozofsko-religioznih načela. Pošto je bio prirodoslovac, htio je svoju znanost temeljiti na prirodnim znanostima. Da upotpuni svoj rad, uklopio je i znanstvene teorije. No, pošto njega od malena prati nadosjetilna svijest, uklopio je i duhovno-religiozne komponente. Smatrao je da materijalni i duhovni svijet funkcioniraju kao harmonija što nazivamo holističkim pristupom u odgoju djeteta.

Antropozofija je utemeljena 1913. godine. Danas se tumači kao spoj filozofije, idealizma, kršćanstva te hinduizma. Antropozofija nastoji preispitati cjelokupan krug ljudske djelatnosti, uključujući velikim dijelom religiju, znanost i umjetnost, suprotstavljajući se, po mišljenju začetnika ovog pokreta, materijalizmu današnjeg vremena. Rudolf Steiner ime antropozofija prvi puta koristi 1902. godine kada je održao niz predavanja koje je nazvao *Od Zaratustre do Nietzschea*, a koji predstavlja povijesni razvoj čovječanstva prema pogledima na svijet od najstarijih orijentalnih vremena do sadašnjosti. (Steiner, 2002)

Pojam antropozofije nastaje od dviju grčkih riječi: ἄνθρωπος (*anthropos*) – čovjek i σοφία (*sofia*) – mudrost, znanje. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3201>, pristupljeno 24. 8. 2018.) Stoga bi antropozofija bila znanost o tijelu, duši i duhu – tročlanost čovjeka. Antropozofska spoznaja znači postati čovječnijim. Ona bi bila više vjerovanje nego sama znanost. Iz razloga jer je ona način života, razmišljanja i vlastitih teorija o svijetu, kako duhovnom, tako i znanstvenom.

Steinerovi poticaji da dođe do vlastite utemeljene znanosti bila je njegova nadosjetilna svijest koja mu je davala odgovore o svrsi postojanja čovjeka, odnosno na pitanja koja si mi svi postavljamo, no ne znamo odgovor. On je to savršeno opisao tvrdnjom da čovjeka, kao zemaljsko biće, pokreću tri stvari: tijelo, duša i duh. Smatrao je da mi sebe dajemo zemlji, te da smo od iste nastali. Tijelo sadrži zemlju i zemlja sadrži nas. No, zemlja ne posjeduje ono što mi posjedujemo: duh. Razmatranjem te teorije, zaključio je da priroda nas razara. Smrću, mi se vraćamo zemlji. Stoga treba odgovor tražiti iznutra. (Steiner, 2002) Tu se javlja religija. Vjera o postojanju i prisustvu nečeg uzvišenog što nas obavija, čini nas kao cjelinu – astralno ja. Danas to nazivamo moralom te intuicijom. Druga osnova antropozofije nakon religije je umjetnost. Od toga polazi čovjekova težnja za spoznajom. Smatrao je da veza između čovjeka i svemira mora ponovo ući u čovjekovu svijest, da ga ne obuzme materijalizam.

Pomoću antropozofije čovjek uči prirodno misliti jer on to danas ne zna. Ljudima je svijest prije bila naivna, njihova je spoznaja bila više instinktivna nego razumska. *Suvremeni je čovjek zbog svog fizičkog tijela upućen da mudrost shvaća fizičkim mozgom, bića koja su prije postojala, bez fizičkog tijela, nestala su. Sa godinama se razvio fizički mozak koji danas znamo, prije su mudrost primali ne razumom, nego instinktom.* (Steiner, 2002: 47)

3.1. Četiri tijela

Antropozofska stajališta tvrde da se čovjek sastoji od četiri tijela: fizičkog, eterskog, astralnog te pravog *ja*. Četiri tijela možemo protumačiti i kroz četiri osnovna svojstva: kruto – fizičko tijelo; tekuće – etersko tijelo; plinovito – astralno tijelo te toplinsko – jastveno tijelo. Oni su nosioci ljudskih osobina. Fizičko tijelo je u pravom smislu te riječi dok je za spoznaju ostalih potrebna nadosjetilna percepcija. *Etersko tijelo je tijelo žlijezda, borac protiv raspadanja fizičkog tijela, vidljivo samo očima duha; kao i astralno tijelo, tijelo živaca, zaduženo za osjete i predodžbe. Najviši čovjekov dio je „Ja“, krvotok, nositelj samosvijesti.* (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/waldorf.html>, pristupljeno 16. 8. 2018.)

Fizičko tijelo

Fizičko tijelo je kruto stanje, ono omogućuje eterskom i astralnom tijelu razvoj. Preobrazbom fizičkog tijela postajemo svjesna duša. Ono djeluje po zakonima fizike te sadrži ista svojstva kao i cijela neživa priroda. Zemaljski život proživljavamo samo fizičkim tijelom koje stari i zemlja ga razara. Ako to sagledamo iz duhovnog stajališta, površno je život doživljavati i živjeti kroz materijalizam, ne probuditi se i sagledati dublje u naše postojanje. Svi ljudi ovog svijeta imaju, po fizičkoj osnovi, ista svojstva. Kada bi gledali samo kroz fizičko, svi smo mi ljudi isti. No, to nije tako. Mi smo jedinke, svatko je poseban na svoj način. Nema iste osobe na ovome svijetu. Stoga treba sagledati širu sliku, odgajati i rasti u svim segmentima, ne samo u fizičkom.

Etersko tijelo

Etersko tijelo se tumači kao meditativna svijest, osnovna egzistencijalna potreba. Biljke i životinje također imaju etersko tijelo, to ih čini živim bićima jer na njih, kao i na čovjeka, djeluje astralno tijelo. Ono biljku izvlači iz zemlje.

Krajem 18. stoljeća počelo se razmatrati da tvari i sile koje djeluju u fizičkom svijetu nisu dovoljne da nose i stvaraju život. Smatrali su da je potrebna viša sila. Tu se javlja etersko tijelo koje su nazvali *životnom snagom*. Preobrazbom eteričkog tijela postajemo razumska duša. Razvojem materijalizma, negiraju postojanje životne snage. No, danas samo okorjeli materijalisti to poriču. *Kao što slijepi ne mogu opažati svjetlo, tako ni ljudi ne mogu percipirati te svjetove dok ne razviju organe više spoznaje. Kao što slijepi mogu progledati nakon operacije, tako i čovjek razvojem viših organa može otkriti sasvim druge svjetove od onih što ih otkriva već postojećim osjetilima.* (Steiner, 1907: 3) Potrebno je razvijati duhovnu snagu, nauku kako bi sagledali širu sliku, svijet više ljudske prirode. Etersko tijelo je odraz fizičkog tijela. Ono nam omogućuje rast, razmnožavanje i unutarnje kolanje. Ono je skup snaga te je njegova bit da djeluje. Kroz njega se očituje naš temperament, karakter i pamćenje. To možemo usporediti sa satnom kazaljkom, kolikom brzinom čovjek ta svoja svojstva može mijenjati. (Steiner, 2002)

Astralno tijelo

Čovjekovo astralno tijelo je zamršeno. Možemo ga tumačiti kao unutarnji muzikalni život. (Steiner, 2002: 84) Astralno tijelo se javlja u obliku daha. U budnosti, astralno je tijelo u fizičkom. Tijekom sna, astral izađe i prima utiske putem izdahnutog zraka vlastitoga bića. *Ja i astralno tijelo u vrijeme sna napuštaju etersko i fizičko tijelo, sve ono što inače doživljavaju i rade iznutra sada doživljavaju i rade izvana.* (Steiner, 2002: 108) Ono je stvaratelj bola, radosti, nagona, žudnje i strasti. Astral nam omogućuje osjećaje, čini nas ranjivima na vanjske podražaje. Astralno tijelo djeluje na naše učenje, sposobni smo sagledati na sebe, svoje spoznaje, učenje te se ono razvija kao minutna kazaljka, puno brže nego što bi spoznali svoj temperament i karakter u eterskom tijelu. Preobrazbom astralnog tijela na viši nivo postajemo osjetilnom dušom.

Pravo ja

Četvrto tijelo budi se u 21. godini života, spoznaja pravoga sebe, upoznavanje unutarnjega čovjeka koji nas čini nama, jedinstvenom jedinkom. Nakon razvoja duše i tijela, javlja se sposobnost slobodnoga prosuđivanja i fantaziranja. Počinje se cijeniti kao prava odrasla osoba, iako je u pravnom smislu danas to tri godine ranije. Pravo *ja* javlja se kao inkarnacija, prošlo biće koje djeluje i ujedinjuje prijašnja tri tijela. Ono je bit postojanja, sadrži svu prošlost postojanja svijeta. U duhovnom, ono se može protumačiti kao treće oko koje razvijamo i otvaramo meditacijom te ujedinjenjem i holističkim razvitkom sva četiri tijela. Nakon toga, dolazi do preobrazbe – postajemo duhovnim bićem. Preobrazbu pravog *ja* primijetit ćemo nakon preobrazbe jednoga od tijela. *Čovjek se tako sjedini sam sa sobom i sa svijetom. To rezultira osjećajem zadovoljstva.* (Seitz i Hallwachs, 1997: 129)

3.2. Tročlanost čovjeka: holistički razvoj fizičkog tijela

Kao što je već spomenuto, fizičko tijelo je samo tvar, ono smo mi kao fizička stvorenja zemlje. Međutim, mi sadržimo nešto više nego ostala stvorenja ove zemlje. Razvoj etera, astrala te pravog *ja* dovodi do zdravog i čvrstog fizičkog tijela. Poznato je da je fizičko samo iscjeljenje moguće uz snagu uma. Duhovni razvoj triju tijela dobivamo pomoću određenih aspekata kao što su: meditacija, karma, religija te umjetnost. Ipak, najvažnije je razvijati eteričko tijelo. Astralno i pravo *ja* spontano odrađuju svoj posao nakon ojačanja eteričkog tijela.

Meditacija

Steiner smatra da čovjek, kako bi se povezao s duhovnim svijetom, mora razviti višu spoznaju, instinktivnu svijest putem meditacije – svijest ispuniti predodžbama iz unutarnjeg svijeta, a ne samo vanjskog. Razvojem viših spoznaja dolazimo imaginacijom, inspiracijom i intuicijom. Imaginacija nas vodi do sjećanja na predzemaljski život, inspiracija do astralnog tijela, a intuicija do pravog JA. *Ako pogledamo u sebe, u svoje pravo ja, naći ćemo samo sjećanja na život. Ono što izgleda živo i kao JA, za zemaljski su život upravo sjećanja.* (Steiner, 2002: 137)

Karma

Steiner tumači da karma ima također veliki utjecaj na život čovjeka. Smatra da će čovjek postati cjelovit samo ako doživi izravnanje, iskupljenje za grijehе prošloga života. Sreća je nakon smrti osjetiti bol koju smo nanijeli drugom jer to znači da je čovjek svjestan svoga bića i prošlosti koju nosi u sebi kao bitak. Mi smo ono što smo doživjeli. *Treba razviti sposobnost da se vidi ono što su ljudi nekada znali.* (Steiner, 2002: 45) Steiner objašnjava da se ljudska duša iz svoje duhovne domovine kreće prema fizičkom tijelu da ispuni svoju duhovnu zadaću na zemlji. Kasnije se susreće s fazom učenja i objašnjenja o duhovnom svijetu kada se opet utjelovljuje u drugom tijelu. (Steiner, 2002) Mi ne donosimo sa sobom samo iskustvo prijašnjih života, nego sa sobom nosimo i određenu sudbinu. Raniji naziv za nju je, karma. *Ja sam kao duhovni čovjek morao postojati prije svog rođenja. U mojim precima sigurno nisam postojao jer su oni duhovni ljudi različiti od mene. Moja se biografija može tumačiti iz njihove. Štoviše, ja kao duhovno biće mora da sam ponavljanje jednog takvog bića iz čije se biografije može objasniti i moja.* (Steiner, 2002: 54)

Religija

Steiner je smatrao da je svrha ponovnoga rođenja ujedinjenje s božanstvom. Reinkarnacija nije beskonačna. Duhovna spoznaja nas vodi do spoznaje kršćanstva; vjere. Smatrao je da bi Krist trebao biti uzor za odgajatelje. Ta religioznost izražava se u neposrednoj povezanosti sa svojim stvoriteljem.

Uz religiju se vezuje raščlamba čovjeka na tri djela: tijela – duše – duha. Preko fizičkoga tijela spadamo u ovozemaljski život, preko duha ulazimo u svoj duhovni dom, duša povezuje ta dva dijela radi stapanja istih. Odgajati znači uzeti u obzir sva tri dijela. Uz to se povezuju pojmovi mišljenja, osjećaja i htijenja. (Steiner, 2002) Tročlanost čovjeka možemo poistovjetiti s kršćanskom teorijom tročlanosti: Otac, Sin i Duh Sveti. Steiner religiju navodi bitnom u ljudskom životu, a pogotovo u odgoju djeteta iz razloga jer se religija javlja u obliku savjesti; pravo *ja* progovara te usmjerava eteričko tijelo na pravi put. Ono ima golemu moć pročišćavanja i oplemenjivanja eteričkoga tijela.

Ukoliko čovjek kroz život ide bez religije, bez duhovne nauke te spoznaje, neće osjećati povezanost s ostatkom svijeta. Ukoliko nemamo duhovnih temelja u odgoju, kroz život ćemo prolaziti s nesigurnim, nezdravim i nepotpunim karakterom i voljom. (Steiner, 2002) U Antropozofiji religiju ne treba shvaćati doslovno, Isus je samo simbol vjere, nade i ufanja radi ujedinjenja ljudske tročlanosti. On je koncept zdravoga duhovnoga života. Ipak, kršćanska zajednica ne priznaje Steinerovu teoriju o vjeri, navodno se kosi s pravim kršćanskim temeljima. Zaključak je da se sve svodi na jednu stvar: vjeru u višu silu.

Umjetnost

Umjetnost je važna u odgoju zbog razvoja osjećajnoga života i eteričkoga tijela. Inspiracija nas također dovodi do razvoja astralnoga tijela, stoga treba razvijati osjećaj za ljepotu i umjetničko stvaranje. *U ranom djetinjstvu važno je poticati stvaranje smisla za arhitektonske stilske forme, za plastičnost, za liniju te za harmoniju boja.* (Steiner, 1907: 18) Ona aktivira etersko tijelo oblikovanjem i stvaranjem govora, plesa i boja. Izbor boja u ranoj dobi nije širok. Djeci se nude četiri osnovne boje, no prvo stvaraju jednom bojom iz razloga jer dijete prvo treba tu boju doživjeti, osjetiti kakav utisak ostavlja, prije nego umiješa ostale boje. (Seitz, Hallwachs, 1997) Odgajatelj mora svaku boju objasniti, njezine utiske te djelovanja. Izreći priču za svaku boju kako bi djeca iste prožela cijelim bitkom. Sve što djeca u najmlađoj dobi čine, prožeto je umjetnošću. Od slikanja, pjevanja, plesanja, ukrašavanja okoline, pričanje priča pa čak i pečenje kruha. Jedan od važnih sredstava za razvoj dječje umjetnosti su vuna, drvo i vosak. Djeca uče izrađivati razne igračke te sredstva za igru. Takvo učenje je najkvalitetniji način razvoja kreativnosti, mašte, koncentracije, smisla za ljepotu...

4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA

Steiner počinje pisati te sastavljati temelje waldorfske pedagogije 1907. godine: *Odgoj djeteta sa stajališta duhovne znanosti*. Nakon 12 godina, teorija prelazi u praksu kada 1919. godine Steiner dobiva poziv Emila Molta, vlasnika tvornice *Waldorf Astoria Zigarettenfabrik* u Stuttgartu. Od njega se traži da održi predavanja radnicima njegove tvornice o društvenim, gospodarskim i pedagoškim temama. Radnici su bili oduševljeni predavanjima pa zajedno s vlasnikom, traže od njega da osnuje školu za njihovu djecu. Tako nastaje prva Steinerova *Waldorfska škola*, po kojoj je pedagogija i dobila naziv – waldorfska pedagogija. Danas u svijetu ima više od 1000 waldorfskih škola i 1500 vrtića. U nekim su državnim školama također preuzeti temelji Waldorfske pedagogije, diljem Europe. Kod nas postoji nekoliko waldorfskih vrtića u Splitu, Dubrovniku, Rijeci i Zagrebu. Dvije waldorfske škole, u Zagrebu i Rijeci. U Istri nema ni jedne službene škole ni vrtića. (<http://drumtidam.info/vijesti/zanimljivosti/4615-uenje-glavom-srcem-i-rukama-waldorfska-pedagogija>, pristupljeno 17. 8. 2018.)

Waldorfskoj pedagogiji je bit težnja za usklađivanjem djetetovoga duhovnoga i zemaljskoga dijela. Pristup odgojitelja je individualan, da dijete razvije vlastite potencijale i vrline. Bavi se razvojem osjećaja, kreativnosti, razvija radne navike te jača volju i motivaciju. Slobodnim odgojem priprema se dijete na slobodoumni život, s razvijenim svim potencijalima i urođenim sposobnostima u određenome području. Potiče se jednak razvoj glave, srca i ruku. Djeca ručno izrađuju predmete i igračke, provode u djelo vlastitu maštu. Rad s djecom prožimaju umjetnost i religija. Uči ih se da pred svemu živom leži umjetnički štih te religiozno strahopoštovanje. Dijete odgajano waldorfskim principima, kroz život ide otvorenim umom, svjesno svojih potencijala i sposobnosti. Isto tako, svjesno je i svojih nedostataka koje prihvaća. Duhovno razvijen pojedinac razumije sebe, život, princip svijeta, povijesti no i najbitnije, budućnosti. Waldorfsko dijete bit će svjesno današnje ugroženosti svijeta, no što je i najbitnije, kako isto spasiti od daljnje destrukcije. S druge strane, djeca odgajana klasičnom pedagogijom većinom će biti materijalisti koji će u život krenuti brinući se samo za sebe i svoje bolje.

4.1. Pedagoška načela

Steinerova pedagoška načela polaze od slobodnoga odgoja pojedinca te usmjerenja djeteta u područja koja su za njega najbolja. Međutim, postoje određene smjernice po kojima odgajatelj pristupa djetetu. To su četiri temperamenta, sedmogodišnji razvoj četiriju tijela kroz koje dijete prolazi do svoje 21. godine kada postaje potpuno zrelo i samostalno biće, te 12 osjetila kojima je važno posvetiti pažnje u holističkome razvoju pojedinca. Umjesto da usađujemo znanje u dijete, odgajatelj mora izvući znanje i sposobnosti iz djeteta. Treba pustiti da se djetetova priroda sama razvija uz potporu same prirode. To je onda pravi odgoj jer dijete nije određeno nasljeđem. Duhovnost se prenosi naslijeđenim komponentima te samim životnim okolnostima. Waldorfska pedagogija daje priliku djetetu postati netko i nešto, čak i onima koji nisu intelektualno razvijeni, preko same okoline i prirode.

4.2. Četiri temperamenata

Temperament stoji točno u sredini između onoga što smo donijeli na svijet i onoga što individualno postizemo... u sredini između onoga čime se čovjek naslanja na svoje pretke i onoga što donosi iz svojih prethodnih utjelovljenja. Temperament uspostavlja ravnotežu između vječnog i prošlog. (Seitz i Hallwachs, 1997: 162)

Temperament je urođena, biološka osnova ličnosti prema kojoj se izgrađuje karakter. On je biološki uvjetovan, dar prirode. Ljudski karakter je rezultat iskustva, učenja te svjesnih napora čovjeka. *Temperamenti ili karakteri ne mogu se jednostavno objasniti preko raspoloženja ili osjećaja koje se izvana može primijetiti. Njih je moguće objasniti putem duhovne znanosti i odnosa koji postoje među tim dijelovima bića. (Seitz i Hallwachs, 1997:127)*

Hipokrat, grčki filozof, kojega smatramo ocem klasične medicine, smatrao je da u čovjeku postoje četiri životna soka. Tijelo je zdravo ako su sokovi u skladu pomiješani. Takvo harmonično stanje Hipokrat je nazivao *krazis* od grčke riječi *slaganje*. Smatrao je da na usklađenost sokova utječe i psihičko stanje te ponašanje pojedinca. Prvi sok bila bi krv – *sangvis*. Zatim žuta žuč – *hole*, crna žuč - *melajna hole* te limfa – *flegma*. (moodle.f.bg.ac.rs/mod/resource/view.php?id=23916, pristupljeno 17. 8. 2018.) Svaki temperament zahtijeva drugačiji pristup. Potrebno je prilagoditi boje u njihovoj okolini pa čak i boju odjeće. Na primjer: tromo dijete zahtijeva plavu, plavo-zelenu boju, a nemirno dijete crvenu, žuto-crvenu. I to zato jer se crvena boja u organizmu preslikava u zelenu koja ima umirujući učinak na tijelo. (Steiner, 1907) Određena boja izaziva određene reakcije na unutarnje organe. Steiner se slagao sa Hipokratovom teorijom te istaknuo važnost 4 temperamenata u razlikovanju ljudskoga ponašanja i razvoja te istu obrazložio u predavanjima u Berlinu, 4. ožujka 1909. godine.

Dijete je do 7. godine sangvinik – znatiželjni, veseli i zaigrani. Nakon 7. godine, razvojem eteričkoga tijela, pojedino dijete razvija svoj vlastiti temperament koji je u njegovoj suštini i određen. Na svaki temperament djeluje određeno tijelo koje jače prevladava u pojedincu. *Način na koji se četiri člana udružuju određen je utjecanjem dviju struja zajedno pri ulasku osobe u fizički svijet. U svakom slučaju, jedan od četiri člana postiže dominaciju nad ostalima, i daje im svoj vlastiti osobiti pečat.* (Steiner, 1909: 6)

Sangvinik

Tijelo koje prevladava kod sangvinika je astralno tijelo. Tvore ga karakteristike površnosti, rastresenosti te unutarnje slabosti. Pristup sangviničnom djetetu mora se svoditi na promjenu te stalni pokret i izmjene. (Seitz i Hallwachs, 1997) *Sangvinici nisu sposobni polako prelaziti preko impresije. Ne mogu učvrstiti pažnju na određenu sliku niti održati interes na impresiji. Umjesto toga, oni žure od iskustva do iskustva, od opažaja do opažaja. To je posebno primjetno kod djece sangvinika, gdje može biti izvor zabrinutosti. Interes djeteta sangvinika je lako zapaljen, slika se lako utisne, ali utisak brzo nestaje.* (Steiner, 1909:7)

Kolerik

U temperamentu kolerika prevladava tijelo pravog *ja*. Karakteristike značajne za njih su unutarnja snaga, uzbuđenost, ali i eksplozivnost. Koleriku je potrebno pružiti snagu i moć. *Ljudi u kojima ego dominira nastoje prebroditi sve prepreke, napraviti svoju prisutnost poznatom. S time u skladu njihov ego čini kržljivim rast ostalih članova; uskraćuje astralnom i eteričkom tijelu njihov dužni dio. To se izvana otkriva na vrlo jasan način.* (Steiner, 1909: 8)

Melankolik

Kod melankolika prevladava snaga fizičkoga tijela. Njegove karakteristike su zamišljenost, unutarnja snaga te sklonost pretjeranome razmišljanju. Takvome djetetu potrebno je ponuditi materijal koji potiče razmišljanje. *Njegovo fizičko tijelo, koje je namijenjeno da bude instrument viših članova, samo ima kontrolu, i frustrira ostale. To melankolik osjeća kao bol, kao osjećaj potištenosti. Bol neprestano izvire u njemu. To je zato jer se njegovo fizičko tijelo odupire unutarnjem osjećaju blagostanja njegova eteričkog tijela, živahnosti astralnog tijela, odlučnim stremljenjima njegova ega.* (Steiner, 1909: 8)

Flegmatik

Flegmatične osobe vodi snaga eteričkoga tijela. Njegove karakteristike su lijenost, unutarnja slabost, smirenost. Potrebno mu je pružiti mir i spori tempo. *Što više ljudsko biće živi u svom eteričkom tijelu, više je zaokupljen svojim unutarnjim procesima. On pušta da vanjski događaji idu svojim tijekom dok mu je pažnja usmjerena unutra.* (Steiner, 1909: 7)

4.3. Sedmogodišnja razdoblja

Podjela razvoja djeteta na sedmogodišnja razdoblja temelj je Waldorfske pedagogije. Didaktika i metodika pedagogije podijeljena je na određene razvojne faze u kojima se četiri tijela posebno razvijaju. Dijete se rađa s razvijenim fizičkim tijelom. Etersko i astralno tijelo nalaze se u ovoju oko djeteta te se etersko tijelo razvija i probija nakon 7. godine djetetova života, koje simbolizira rast trajnih zuba te padanje mliječnih. Sa 14 godina dijete se razvija u astralnome tijelu razvojem spolnih organa te ostaje obavijen omotom pravog *ja*. U 21. godini razvija se posljednje tijelo, pravo *ja* kada je pojedinac svjestan sebe i svojega bitka te kreće u život kao samosvjesno zrelo biće. Važno je svijet shvaćati vlastitom maštom. Mi samo usmjeravamo i dajemo poticaje, tijela sama rade svoj posao. Mi ne određujemo sudbinu, ona određuje nas. Moramo joj se prepustiti i uživati u svakome razvitku duše i tijela. Bitno je poticati dječje talente, ne usađivati svoje jer je njegov talent već usađen. Predodređen je nasljeđem, okolinom i svojim bitkom. Spontano se razvija do potpunoga oslobođenja.

Razdoblje od rođenja do 7. godine života

U prvo doba djetetovog života naslijeđe je ono najvažnije; ali sve više nastupa čovjekovo prilagođavanje na svijet. Naslijeđene osobine se postepeno preobražavaju, tako da čovjek više u sebi ne nosi samo ono što je naslijedilo od roditelja ili predaka, već on sa svim svojim čulima, svojom dušom, cijelom svojim duhom, postaje zaseban svijet u svojoj okolini. (Seitz i Hallwachs, 1997: 79)

Prije fizičkoga rođenja, obavijeni smo majčinim fizičkim tijelom te je jedino ono sposobno djelovati na nas. Rođenjem dolazimo u kontakt s vanjskim svijetom. Doživljavamo ga osjetilima. Ima isto djelovanje kao i majčino tijelo prije rođenja. Ono si samo stvara mjerilo potrebnih i nepotrebnih stvari za razvoj organizma. Radost i veselje su najbolji pokretači razvoja organizma. Do 7. godine mi smo samo fizičko tijelo obavijeno eteričkim i astralnim ovojem. Oni su prisutni od rođenja, samo je njihova bit zaštićena ovojem do određene dobi kada se oslobađa te je postajemo svjesni. Etersko tijelo se spontano razvija kroz oponašanje. No, možemo utjecati na njega i prije razvitka. *Kao što utjecaji vanjskog svijeta ne smiju fizički djelovati na nerođeno*

dijete, tako ne bi trebalo dopustiti da prije promjene zuba na eteričko tijelo djeluju one snage, koje bi na njega djelovale poput utisaka vanjskog svijeta na fizičko tijelo. Astralno tijelo bi do časa spolne zrelosti trebalo poštediti do izvjesnih utisaka. (Steiner, 1907: 9)

Dijete u prvome razdoblju s okolinom komunicira putem oponašanja i primjera. Na taj način formira unutarnje organe. Tu dolaze u obzir i perceptivni podražaji te duhovni utjecaji na njegov ukupni unutarnji svijet koji je još u ovoju. Postupci i ponašanja odraslih djeluju na djetetovo eteričko tijelo. Greške napravljene prije 7. godine nikada se više ne mogu ispraviti. Organi se moraju pravilno razviti, u suprotnome će nepravilno rasti i razvijati se. Potrebno je oblikotvorno djelovati na fizičko tijelo. Bitna je ispravna prehrana djeteta jer ako u tom polju pogriješimo i trpamo dijete hranom prije 7. godine, ono gubi zdravi instinkt. Zdravi instinkt djeteta samo odabire pravu prehranu za njega te odbija nepotrebnu. Djecu ne treba forsirati u konzumiranju određene hrane ako ono to ne želi. (Steiner, 1907.)

Razdoblje od 7.- 14. godine života

Nakon 7. godine možemo odgojno djelovati na eter izvana. Razvijaju se navike, savjest, karakter, pamćenje i temperament. Na njega djelujemo slikama, stvarnim primjerom, usmjeravanjem mašte. Dijete razvija pamćenje koje poprima pravi smisao nakon 14. godine kada se razvija intelekt. Odgojne mjere ne smiju prije razvoja etera direktno utjecati na pamćenje. Ne bi trebalo forsirati učenje i razumijevanje prije 14. godine. Ono se spontano razvija do oslobođenja iz ovoja.

Eteričko tijelo stvara vlastite snage pomoću naslijeđenih. U vrijeme osamostaljenja eteričkog tijela, fizičko tijelo već je slobodno. Eteričko tijelo u procesu osamostaljenja, izgrađuje ono što treba dati fizičkom tijelu, završna faza su vlastiti zubi. Zamjena za mliječne – naslijeđene. Novi su zubi najzgušnutija tvar fizičkog tijela i zato se javljaju na kraju te faze. (Steiner, 1907: 8). Razvoj organizma ovisno je o eteričkome tijelu koje je pod utjecajem astralnoga tijela. Završava javljanjem spolne zrelosti. Spolni organi osamostaljuju se, odnosno počinju djelovati u vanjskome svijetu.

Djetetu je u toj dobi potreban slobodni autoritet, na primjer, duhovna snaga učitelja uz čiju pomoć dijete formira navike, savjest, temperament. U toj dobi važno je da dijete pronađe određeni uzor i ideal kojega će slijediti radi pravilnoga formiranja osobnosti. Značaj imaju konkretni primjeri koji stvaraju pravilnu sliku poticaja za daljnji razvoj. Slikovite, životopisne slike pospješuju razvoj razuma i osjećaja, potiču cjelovit razvoj. U cjelokupnome odgoju u ovome razdoblju važno je najviše pažnje posvetiti ritmičkome sistemu djeteta. Ritam, kontinuitet te stabilnost važne su komponente u pravilnome razvoju mladoga bitka.

Razdoblje od 14. – 21. godine života

Astralno tijelo njegujemo i u eteričnome razdoblju, no ne smijemo ga izlagati vanjskim utjecajima. Ono se otvara pojavom puberteta, razvitkom spolnih organa. Spolnom zrelošću rađa se razum. Sve dosad naučeno, počinje se razumski shvaćati. *Do spolne zrelosti mladi čovjek treba pamćenjem usvojiti ono o čemu je kroz povijest razmišljalo čovječanstvo.* (Steiner, 1907: 16) U ovoj se dobi također razvija moralni sud. Ono se najbolje razvija pričanjem životopisnih priča temeljene na stvarnim primjerima. Priče u toj dobi moraju biti priče iz života koje djeluju poticajno te predstavljaju uzor djetetu. Negativne navike mogu se suzbiti odbojnim slikama. Djeci treba nuditi realne primjere iz života ljudi, kako pozitivnih, tako i negativnih.

Nakon 21. godine dijete, sada već odraslo, postaje sposobno samostalno krenuti u život s razvijenim tijelima te probuditi posljednje, pravo *ja*. Sposoban je samostalno prosuđivati. Javlja se osjećaj zadovoljstva nakon sjedinjenja samoga sebe sa svijetom. O tome govorimo, naravno, ako je odgoj bio uspješan i pravilno *odrađen*.

4.4. Dvanaest osjetila

Osjetila su vrata kroz koja svijet ulazi u čovjeka. (Seitz i Hallwachs, 1997: 132)

Cilj waldorfske pedagogije je da se obuhvate sva dječja osjetila. Svijet u svojoj stvarnosti možemo opaziti samo preko osjetila. Steiner ih je podijelio kroz tri važne ljudske komponente razvoja: mišljenje, osjećaje i volju. Sve što djeca opažaju trebalo bi biti istinito te treba paziti koje vanjske i unutarnje podražaje dijete zaprima u određenim razdobljima razvoja. Osposobljavanje svih 12 osjetila provlači se kroz sva područja učenja i doživljavanja. Zato igračke i materijali s kojima se djeca igraju moraju biti od prirodnih materijala te prirodnih boja kako bi ih dječja duša mogla spaziti preko svojih osjeta. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Svako osjetilno iskustvo djeluje dubinski na tijelo, dušu i duh. Pravilno se razvijaju organi, inteligencija i razum. Osjetila koja se vezuju uz razvoj mišljenja su *ja* osjetilo, osjetilo za razmišljanje, riječi te sluh. Oni su uvjetovani vanjskim podražajima. Osjetila koja utječu na naše osjećaje su vid, okus, miris i toplina. Oni su vanjsko-unutarnje uvjetovani. Osjeti za razvoj i poticaj volje su osjeti za kretanje, osjeti opipa te osjetilo života. To su ljudski unutarnji osjeti. (Seitz i Hallwachs, 1997)

4.5. Samoodgoj odgajatelja

Odgajatelj u Waldorfskom vrtiću mora prvenstveno živjeti duhovni način života. Kao što je već rečeno, antropozofiju mogu spoznati samo oni koji osjećaju potrebu za duhovnom naukom. Tako i odgajatelj mora osjećati poziv antropozofije kako bi pravilno prenio Steinerovu poruku najmlađima. Mora se duhovno uzdignuti, pravilno razviti četiri tijela kako bi bio pravo oličje duhovnoga čovjeka, odnosno waldorfskoga odgajatelja.

Odgajatelj u prvoj razvojnoj fazi djeteta mora biti uzor ponašanja i oponašanja. Smiren ton glasa, stabilan karakter, povezanost s prirodom, sa samim sobom, razumijevanje na visokoj razini, bez osuđivanja, kritiziranja, na svako dijete gledati kao malo čudo iz kojeg će tek izrasti intelektualno biće spremno pokoriti svijet. Taj posao nije nimalo lak ni u klasičnoj pedagogiji, a kamoli u waldorfskoj, jer se pažnja posvećuje

svakom pojedinom djetetu, izvlači iz njega ono najbolje te pristupa individualno u njegovom razvoju. *Steiner navodi konkretne meditacijske i spoznajno-teorijske vježbe pomoću kojih će se odgajatelj pripremiti za zadaću koja je pred njim i koja će mu pomoći kad bude imao problema.* (Seitz i Hallwachs, 1997: 136) Osnovno raspoloženje uspješnoga odgajatelja je zahvalnost. Odgajati znači uzeti u obzir sva 4 tijela. Potrebno je slikovito se potruditi objasniti sve životne zakone. Na primjer, objašnjenje smrti, odnosno besmrtnosti možemo slikovito objasniti kao leptirov izlazak iz čahure te pretvorba u leptira. (Steiner, 1907) Sve riječi moraju imati toplinu, boju i ugođaj duhovnoga stava. Budući odgajatelj mora shvatiti i živjeti suštinu 4 tijela. *Vedro lice odgajatelja, prije svega ljubav, prava i neusiljena, ljubav koja prožima toplinom čitavu okolinu, u pravom smislu te riječi stvara oblike fizičkih organa.* (Steiner, 1907: 12) Tri glavna pravila umjetnosti odgoja koji mora svaki odgajatelj posjedovati su: religiozna zahvalnost prema svijetu koji se u djetetu otkriva, ujedinjena sa sviješću da je dijete božanska zagonetka koju svojom umjetnošću odgoja trebamo riješiti; drugo, sa ljubavlju uvježbana metoda odgoja, pomoću koje se dijete instinktivno, na nama samima, odgaja; treće, poštivanje djetetove slobode, jer je ona nesvjesni element organske snage rašćenja, tako da bi dijete stajalo, jednoga dana, u slobodi, na našoj strani. (Steiner, 2008: 95)

Krenemo li putem višeg školovanja, snagom pravoga *ja* treba djelovati na preobrazbi eteričkoga tijela. To je svjesna preobrazba vlastitoga temperamenta, karaktera i navika prema buđenju životnoga duha. Pravo umijeće odgoja nije zapisano, nema uputstava za takvo što. Postoje određene smjernice, no pravo umijeće odgoja izvire iz spoznaje ljudskoga bića. Treba znati kada i kako utjecati na pojedino tijelo. (Steiner, 1907) To se ne uči, to se stječe. Zanimanje odgajatelja je poziv. Obrnuto mišljenje je glavni krivac današnjega zakržljalog načina odgoja. Uzroci su materijalno mišljenje okoline kojoj je duhovna nauka jednaka znanstvenoj fantastici.

Iako zvuči poznato da prije svakog odgoja mora biti samoodgoj to načelo se slabo primjenjuje u odgojnoj praksi. U pedagoškoj izobrazbi još uvijek vlada stav da čovjek može postati dobar učitelj ili odgajatelj samo ako dovoljno svlada teorijsko znanje o djeci i ako marljivo nauči i primjeni pravilne metode. Dilema odgoja koja se danas predstavlja u stručnoj literaturi, a prije svega u tisku koji nas bombardira spektakularnim naslovima (tučnjave u razredu, ugroženi, očajni nastavnici, droga i kriminal u školskim dvorištima), leži upravo u toj zabludi. (Seitz i Hallwachs, 1996:135)

5. DUHOVNA NAUKA KROZ OČI BUDISTIČKOGA REDOVNIKA

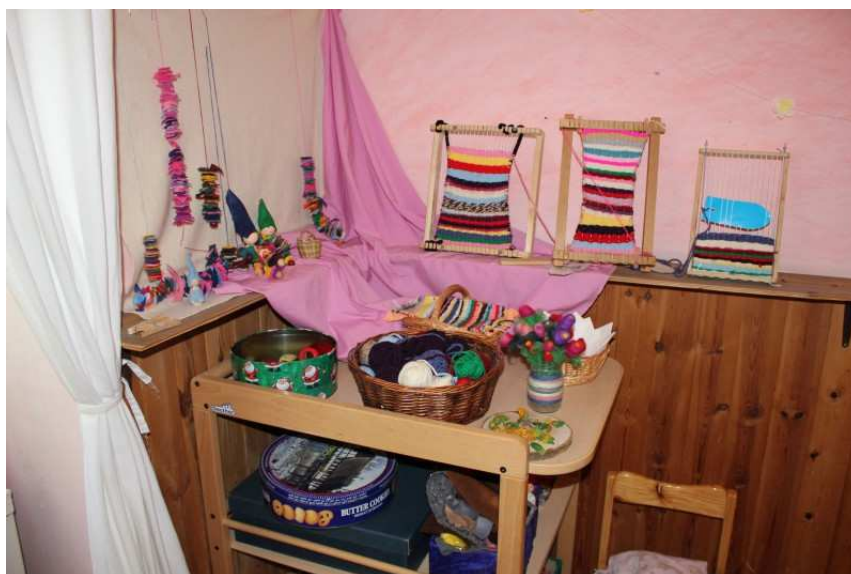
Duhovna nauka bit je svih religija. Steiner je dio svojih stajališta preuzeo i od budizma. U govoru budističkoga redovnika, Jaya Shettyja, koji iznosi svoje spoznaje o zakržljivosti današnjega školstva i pogleda na život, uočava se poveznica sa Steinerovim smjernicama kako postići duhovnost. *Život redovnika je primarno treniranje samoaktualizacije i samosvijesti. Namijenjeno je započeti u petoj godini života. Problem je što mi krenemo u redovne škole koje pokušavaju ugraditi u nas stvari umjesto da vuču stvari iz nas. U školi su ti rekli da nisi dobar u engleskom jeziku, a sada imaš New York Bestseller. / Nitko nije primijetio taj potencijal u tebi. / No, nisi jedini u tome, ima toliko ljudi koji se jednako osjećaju. Sistem školstva nije cijenio tvoju samosvijest, tvoj element i samo su usađivali matematiku, engleski, znanost unutra. Poanta je da ti započinješ na jakom temelju kada si u interakciji sa svijetom, ideš sa snagom, gorivom i energijom da bi napravio razliku. Radije nego krenuti u svijet i pitati se: "O moj Bože, gdje sam ja?" pokušavajući shvatiti to. Ono što pronalazim zajedničko danas je ono što svi primjećujemo: "Self love". Danas je to postala velika stvar/ poanta je ta – ako ne započneš na mjestu gdje imaš samosvijest, samoaktualizaciju, spoznao si što je dobro za tebe, koja je tvoja snaga, kakav želiš biti u okolini. Kada izađeš van, većina nas jednostavno glumi da je netko drugi. Većina se izgubi, neke ponese. Poanta je: ojačaj sebe, izgradi se i tek onda izađi u svijet. / Ljudi su toliko odmaknuti od vlastitog shvaćanja sebe da su vjerojatno izgubljeni u trenutnom načinu života koje nisu željeli, izgubljeni u življenju prema tuđim očekivanjima. Ili izgubljeni u nastojanju postati netko da bi impresionirali nekog drugog. Ljudi su tako – njihov pravi identitet je zakopan skoro 6 stopa od višestrukih identiteta koji su stvorili. / Imamo vlastiti identitet na socijalnim mrežama. / Zatim imamo identitet u odnosu sa šefom, identitet kada smo sa subotnjim prijateljima, identitet u društvu nedjeljom. Stvorili smo sve te identitete i ako te pitam: „tko si ti?“ i dalje ne bi odgovorili na to pitanje. Kao redovnik, učen si kopati dublje, ispod svih tih identiteta i ponovo, budi pravo ja, radije nego definirati se. Primijetio sam, / da ljudi imaju ogroman manjak samoaktualizacije. Bili su isključeni iz stvari koje žele, trebaju i razumiju o sebi. Većina ljudskih identiteta je izrađeno od refleksije ogledala njegove majke, oca, prijatelja, šefa, partnera, kako god. (prevedeno sa engleskog, <https://www.youtube.com/watch?v=mPlplkg98Tw>, pristupljeno 20. 8. 2018.)*

6. WALDORFSKI VRTIĆ

Treba težiti da se od djece naprave fizički zdravi ljudi, duševno slobodni ljudi, duhovno bistri ljudi. (Steiner, 2008: 150)

Glavno obilježje waldorfskoga vrtića je promatranje djeteta kao cjelovitoga bića. Za postići potpun razvoj, potrebno je omogućiti djetetu slobodu i individualnost te oplemeniti razum, emocije i htijenje. (Carlgren, 1991). *Kurikulum waldorfskih vrtića je fokusiran na kreativno učenje. Djeca se uče biti fizički aktivna, a svakodnevno rade predstave, igraju se kuhanja i družu s vršnjacima. Elektronički uređaji – televizija, mobiteli, video igrice – se ne upotrebljavaju u waldorfskim vrtićima.* (<https://www.maminsvijet.hr/briga-o-djeci/waldorfska-pedagogija-razvoj-uma-duse-tijela-waldorfski-vrtic-waldorfska-skola>, pristupljeno 24. 8. 2018.) Dob kretanja u waldorfski vrtić je nakon 3. godine te do 7. godine djetetova života. No, današnji način života prisilio je roditelje da djecu daju u vrtić već nakon 1. godine. Tako je Waldorfski vrtić u Rijeci otvorio jasličku skupinu. U odgojnome procesu nema određenoga plana i programa. Osnovni principi su ritam, primjer i oponašanje, karakteristično za prvo razdoblje razvoja djeteta.

Slika 1. Prostor u waldorfskome vrtiću

Izvor: (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26. 8. 2018.)

6.1. Prostor, materijali i igračke

Slika 2. Waldorfska lutka

Izvor: (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26. 8. 2018.)

Prostor se uređuje po uputama Steinera – zidovi obojani u boju breskve, iznad prozora baldehini kako bi prostor stekao dojam doma, slika *Sikstinske Madone* koja simbolizira duhovnu povezanost te igračke i namještaj od prirodnih materijala.

Sam prostor odiše smirenošću i pozitivnom energijom. No za to nije zaslužno samo uređenje prostora, nego i djeca i odgajatelji koji sami zrače posebnom energijom. To jasno pokazuje važnost holističkoga razvoja u ljudskome životu. Oči djeteta se pravilno razvijaju u prostoru koji ima odgovarajuće svjetlo i boje. Moral se također pravilno razvija ako dijete boravi u moralnome okruženju. U waldorfskome vrtiću se jasno osjeti pravilan i cjelovit razvoj djeteta, što se za državne vrtiće ne može reći. Uređenje prostora u waldorfu je toliko jednostavno i minimalizirano da bi se laik zapitao, kako djeci nije dosadno? S druge strane, u redovnim vrtićima sobe vrište od igračaka, kamiona, loptica, lutaka različitih rasa, sposobnosti, raznih društvenih igara, *taktilnih vježbi*, itd. No, najčešće vidimo dijete kako se igra jednom igračkom, a često i

običnim predmetom koja u većini slučajeva ima drugačije značenje i ulogu od one koju predstavlja. Teško je shvatiti nerazumijevanje svijeta pravilnoga načina odgoja djece kada se vidi ogromna razlika te koje pozitivno, a koje negativno utječe na razvoj djeteta. U waldorfskome vrtiću važan je boravak vani te održavanje vlastitoga vrta. Istraživanja kazuju da djeca znatno manje obolijevaju ako svakodnevno provode vrijeme vani, nezavisno o godišnjem dobu te vremenu. Waldorfski vrtić svakako ima dvorište s raznim aktivnostima te vrtom gdje se uzgaja voće i povrće koje se sprema i jede u vrtiću. Djeca osjećaju posebno zadovoljstvo i ispunjenost kada jedu ono što su sami uzgojili.

Kao što je rečeno, materijali i igračke su prirodnoga podrijetla. Ono potiče djecu na upoznavanje svijeta. Drvo, daske, kamenje, krpe, vuna (svila i pamuk) i vosak su glavni atributi u izradi materijala. Većinu igračaka odgojitelji sami izrađuju. Šivaju, pletu te rezbare sav didaktički materijal. Djeca su s tim materijalom slobodna izraditi što god požele. No, posebnim načinom izrade djeca su sigurna od ozljeda. (preuzeto sa: <http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr> / 25. 8. 2018.) Kada pogledamo didaktički materijal u redovnome vrtiću, vidjet ćemo da je ono izrađeno od svega, osim od prirodnoga materijala. Materijal se zaštićuje folijom ili plastičnim papirom, kako bi dijete nesmetano moglo i grickati igru, kako se ne bi isprljala. Sama plastika ima veliki negativan učinak na ljudski organizam. Važnost prisustva prirodnoga materijala leži upravo u tome. Gotovi i formirani oblici zatupljuju dječju kreativnost i maštu jer im je sve servirano, nema potrebe za pretjeranim razmišljanjem i maštanjem. Općeniti, jednostavni predmeti trebaju biti izvor igračaka kako bi dijete adekvatno razvilo kreativnost i maštu. Na primjer, lutke bez lica te lutke od marame omogućuju djeci da zamišljanjem lica stvore sebi najljepšu lutku, iskazujući tako i vlastite osjećaje, dajući joj ih izražavanjem raspoloženja lica. (Steiner, 1907)

Djeca u ranijoj dobi najradije se igraju vlastitim tijelom te prvenstveno, svojim rukama. Tijelo je njihova prva igračka. Ono predstavlja prvi susret sa svijetom. *Malo dijete "hvata svijet" svojim prstima i čineći to, otkriva ga. Manualna spretnost i misaona aktivnost su blisko povezane i imaju važnu ulogu u dječjem razvoju. Studije postnatalnog razvoja živčanog sustava pokazuju blisku povezanost između razvoja finih motoričkih vještina i govora, te kasnijih kognitivnih sposobnosti.* (<http://www.iwp.hr/waldorf.html>, pristupljeno 24. 8. 2018.) Igra tijelom proširuje se na glas, lice i ruke bliskih joj osoba. Važno je pjevušenje i razgovor s djetetom dok ih se

presvlači, kupa i slično. Skladnost u pokretu i pjevanju za djecu imaju važnu ulogu u stvaranju ritma te harmonije. (Seitz, Hallwachs, 1997) Puzanjem dijete dolazi u kontakt s bližom okolinom. Važna je kvaliteta osjeta koje dijete prima upoznavajući okolinu jer ono upija osjete duboko u sebe. *Mekani vuneni tepih, stabilna drvena noga od stola i majčina haljina prenose prve kvalitativne utiske svijeta koji okružuje dijete./ dojmovi koje dijete prima iz svijeta trebaju biti „usklađeni“: ono što primjerice oko vidi kao drvenu površinu stola treba i pri opipu biti drvo, a ne umjetni materijal.* (Seitz, Hallwachs, 1997: 138) Najvažnije igre su lutke i životinje jer dijete u toj dobi usvaja ponašanja i primjere svoje okoline. Važno je izbjegavati naglašavanje karakteristika ljudskoga i životinjskoga oblika jer dijete samo svojom maštom stvara karakteristike svoje lutke ili životinje. Mašta povoljno utječe na razvoj mozga. Nepotrebno je te štetno djecu zatrpavati raznoraznim igračkama jer ono samo smanjuje dječju kreativnost i unutarnje oblikovanje. *Od poplave igračaka korist ima samo industrija igračaka, ali naša djeca ne!* (Seitz, Hallwachs, 1997: 140)

Shvatiti unutrašnje osobine organskih ili sintetičkih materijala i načina na koji mogu biti transformirani u korisne rukotvorine ili čak umjetničke predmete, znači ujediniti sebe sa svijetom. Osobine koje su za to potrebne: upornost, strpljivost, duboka koncentracija, kreativnost, snažna volja. (<http://www.iwp.hr/waldorf.html>, pristupljeno 24. 8. 2018.)

6.2. Ritam

Ljudski život je prepun ritmova. Oni imaju bitnu ulogu u životnim procesima, a isto tako i u kognitivnim procesima. Svaka ritmička razmjena je u isto vrijeme i proces transformacije. Zrak koji izdišemo je sasvim drugačiji od onog koji udišemo. Takve momente transformacije nalazimo i u učenju. Kada pišemo, mi više ne razmišljamo o teškoćama koje smo imali pri učenju pojedinih slova. Sve je to zaboravljeno i postaje sposobnost pisanja. Ovaj ritam pamćenja i zaboravljanja učitelji svjesno koriste da potpomognu i olakšaju dječje učenje. Waldorfsko obrazovanje uvažava ove procese ne samo koristeći ritam u pokretu, već i primjenjujući metode koje uvažavaju ritmičku prirodu samog učenja. (<http://www.iwp.hr/waldorf.html>, pristupljeno 24. 8. 2018.)

Plan i program bazira se na godišnjim dobima, sužava se na tjedni te dnevni ritam. *Odgajatelj se mora uživjeti u duhovnu pozadinu svakog godišnjeg doba, da bi to mogao prenijeti djeci na njima primjeren način. Prirodna i duhovna događanja svakog godišnjeg doba slikovito se izražavaju u igri i kolu, u slikama na zidovima, u pričama koje se pričaju kao i na stolu za godišnja doba.* (Seitz, Hallwachs, 1997: 143) Prirodni materijali i igračke u uskoj su povezanosti s godišnjim obilježjima i blagdanima. Ovisno o prigodi, izrađuju se uskrсни zečevi, jaja, božićne jaslice, adventski kalendari i slično. No određena količina predmeta ostaje za slobodnu igru. Tako se djeca mogu igrati branja voća, kuhati jela, obavljati kućanske poslove, od drva graditi vlakove, automobile, ceste, kuće, otkrivanja novih zemalja, novih vrsta životinja... Pošto govorimo o ritmu, važno je napomenuti značaj improviziranoga pjevanja tijekom igre radi stvaranja audiovizualnoga dojma koji prožima sva osjetila. Govor uče oponašanjem, slušajući važne ritmičke pjesme kroz koje dijete uči pokretima. *Plesni pokreti uz muzički ritam snažno djeluju na formiranje organa.* (Steiner, 1907: 12)

Godišnji ritam

Godišnji ritam se bazira na smjeni godišnjih doba. Pošto pedagoška godina započinje u rujnu, waldorfska godina započinje u jesenskome ozračju. Slavi se žetva te djeca donose darove prirode: jabuke, orahe, kestenje, žirove, šipak, tikvice... koje se stavlja na svečani stol ukrašen prirodnim materijalima. Djeca u kolu pjevajući prigodne pjesme slave urod i dar prirode. U središte pažnje dolazi dolazak mlinara koji uzima plodove te pravi brašno, pekar koji pravi kruh i slično. Svetkovine koje se još slave u jesen su sveti Mihovil i Martinje. (Seitz, Hallwachs, 1997)

Prelazak u zimsko doba simbolizira prelazak kroz tamu do svjetla. Djeca u vrtu prolaze kroz spiralu napravljenu od borovih grančica na čijem se kraju nalazi svjetlo. Tamo dijete pali vlastitu svijeću i iznosi je van. (Seitz, Hallwachs, 1997) Rođenje Krista slavi se jaslicama kada djeca zajedno sa životinjama i pastirima slave Njegovo rođenje. Slavljem Sveta tri kralja djeca donose poklone zajedno s njima. *Tri kralja gle dolaze uz zvijezde sjaj... I Melkior i Baltazar i Gašpar stići će do malog Isusa i darovati ga zlatom (jer se rodio kralj), smirnom (jer se rodio čovjek) i tamjanom (jer se rodio Bog).* (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/ritam-godine/>, pristupljeno 25. 8. 2018.) Zimski svečani stol sastoji se od prekrivenih događaja pod zemljom. *To je vrijeme dragog*

kamenja, kristala i patuljaka. Oni predstavljaju rad elementarnih bića u prirodi. (Seitz, Hallwachs, 1997: 144) Djeca s njima osjećaju posebnu povezanost jer i ona sama osjećaju u svojoj nutрини tajno stvaranje i oblikovanje koje se odvija u prirodi.

Dolazak karnevala simbolizira početak otvorenosti i opuštenosti – dolazak proljeća. Nakon toga slijedi sadnja, polaganje sjemena u zemlju. Započinje slavlje Uskrsa te iščekivanje uroda zemlje. Uskršnje kolo označava radost ponovnoga buđenja prirode te novih prinosa i uroda. Na taj način se djeci dočarava dojam uskrsnuća, iako se o tome ne govori u toj dobi. Važan je simbolizam određenih elemenata, djeca shvate bit sadržaja, prožimanjem istih kroz sva osjetila. U proljeće se promatra priroda. Oživljavanje prirode, cvjetanje, pjev ptica, sunce i svježii zrak mame djecu na vesele igre u prirodi. (Seitz, Hallwachs, 1997)

Važna svetkovina u vrijeme ljeta je Ivanje. U to vrijeme skuplja se drvo te se pali oganj oko kojeg djeca pjevaju, simbolizira tradiciju slavljenja ljeta. *Ljetno slavlje u vrtiću s Trnoružicom kraj je i vrhunac godine u vrtiću.* (Seitz, Hallwachs, 1997:147)

Slavljenje rođendana je također osobito važno u godišnjem ritmu. Slavljenik sa krunom na glavi slavi svoj dan zajedno sa svojim prijateljima te odgajateljicom koja slavljeniku izrađuje poseban dar karakterističan za njega. No i ostala djeca dobivaju male poklone kako bi svi zajedno proslavili rođendan. (Seitz, Hallwachs, 1997)

Slika 3. Waldorfski vilenjaci

Izvor: (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26. 8. 2018.)

Tjedni ritam

Tjedni ritam je slobodno određen od odgajatelja do odgajatelja. Svaki dan u tjednu obilježava jedna aktivnost, izuzev slavlja godišnjega ritma. Aktivnosti koje se provode su slikanje, izrađivanje lutki, euritmija, pečenje kruha, modeliranje, i slično. Važnost stvaranja tjednoga ritma, kao i godišnjega i dnevnoga, leži u činjenici da je djetetu potreban red i stabilnost kako bi pravilno raslo. Ritam predstavlja upravo to, kontinuitet i red u životu, kako bi dijete lakše spoznalo vrijeme te pokrenulo pravilan rad unutarnjega sata.

Na primjer, u waldorfskome vrtiću u Rijeci *Mala vila* tjedni ritam izgleda ovako:

Ponedjeljak: slika se biljnim akvarel bojama. Žutom, crvenom i plavom. Djeca na početku dobivaju jednu boju kako bi jasno doživjela kvalitetu koju ta boja ostavlja prije nego se pomiješa sa drugim bojama. Boje im dajemo prateći tijek godišnjih doba – u jesen nijanse crvene i žute, zimi plavu boju, u proljeće žutu i plavu i ljeti žutu, crvenu i plavu./

Utorak: dolazi teta Miriam koja s djecom radi euritmiju. Euritmija je posebna umjetnička aktivnost koja u sebi sadrži govor, glazbu i pokret./

Srijeda: vrtić zamiriši mirisom toplog kruha i domaćeg kolača kojeg su umijesite marljive dječje ručice. Ako imaju sreće da koji kolačić ostane, tada se i roditelji oslade, a ako ne, mogu samo uživati u mirisu.

Četvrtak: dan za crtanje, ali ne bilo kakvim bojama. Naše pastele su načinjene od prirodnog pčelinjeg voska i posebnog su oblika,/ prilagođenog dječjoj ruci. Pločice s različitim rubovima i različito širokim površinama omogućavaju da se dijete ne usredotoči samo na crtu, već i na doživljaj boje. S pločicama crta bezbrižno, jer svaka igra ovim bojama završava za dijete lijepim crtežom i time ona nije opterećena s konkretnom, zadanom formom.

Petak: djelujemo na razvoj volje modeliranjem u pčelinjem vosku, nepredenoj vuni, glini, plastificiranjem u papiru itd. Toga dana uobičajamo i temeljitije pospremati i čistiti vrtić. Na ovaj način djeca se uče određenom redu / u kojem i sami sudjeluju zajedno sa odraslima. Djeca tako čine ono što najviše vole, a to je oponašanje odraslih pri njihovom radu, a odraslima ova aktivnost pomaže da djecu uče redu bez previše verbalnog poučavanja. (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/ritam-tjedna/>, pristupljeno 25. 8. 2018.)

Slika 4. Dječja igra

Izvor: (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26.08.2018.)

Dnevni ritam

Dnevni ritam se odvija po određenim djelatnostima te slavljima obilježenih na određeni dan. Na primjer, euritmija petkom ili izrađivanje lutke. *Svaki dan u vrtiću slijedi određeni ritam koji naizmjenično kao udisaji i izdisaji traži koncentraciju ili dopušta slobodnu, opuštenu igru.* (Seitz, Hallwachs, 1997: 148)

Dan u waldorfskome vrtiću započinje slobodnom igrom. Dijete u igri izražava osobne osjećaje i iskustva, dolazi do novih spoznaja te se povezuje sa svijetom. Ponudeni materijali su kostimi raznih likova iz svijeta, crtića ili bajki, slikanje, izrađivanje raznih predmeta. Također svojevrijem pomažu odgajateljicama u rezanju voća i povrća, šivanju te čišćenje sobe. Kada sva djeca stignu u vrtić, zajedno s odgajateljem koji svira flautu okupljaju se u kolo gdje pjevaju pjesmice za dobro jutro. *Teta nas pjesmom poziva u kolo (ritmičko-gestovna igra) u kojem postajemo patuljci, divovi, domaće i šumske životinje, vrijedni smo mlinari, pekari, krojači ili se veselo igramo na snijegu, kupamo u moru... A na stolu nas već čekaju papiri, boje, pastele, vosak ili vuna kako bi vrijednim ručicama stvorili nešto što samo mi umijemo.* (<http://www.waldorfski->

vrtric-rijeka.hr/zivot-u-maloj-vili/ritam-dana/, pristupljeno 25. 8. 2018.) Nakon toga slijedi doručak te djeca izlaze u dvorište gdje provode najviše vremena. Slijedi ručak, nakon kojega slijedi priča koja umiruje djecu. Lira je poseban instrument koji se koristi u opuštanju djeteta. Prisanjanjem lire na dječja leđa te lagano sviranje iste umiruje cijelo tijelo.

Igra je za dijete jednako važna kao što je posao za odrasle. Ona dijete vodi prema socijaliziranju, maštovitosti, inicijativi, hrabrosti za slobodno stvaranje. Slobodna igra razvija socijalne procese u grupi i pruža djetetu mogućnost da bude samostalno, samopouzđano i razvija slobodnu volju. (https://www.waldorfskidjecjivrticneven.hr/aktivnosti-u-vrticu, pristupljeno 25. 8. 2018.)

6.3. Ritmičko kolo

Ritmičko kolo se izvodi da se proslave velike godišnje proslave. Sadržaj kola se ne uči ni proučava, ono dolazi spontano kroz odgajateljevo unutarnje stanje smirenosti i dojmova pripreme. Djeca oponašaju pokrete, govor te raspoloženje odgajatelja, ali u skladu s vlastitim karakterom i temperamentom. Djeca spontano, po vlastitom osjetu kreću u oponašanje, ples i zauzimanje određene uloge.

Ritmičko kolo potiče dijete na kreativno i maštovito razmišljanje te upoznavanje okoline. Pokreti odražavaju njihovu bit. *To su npr. seljak koji sije, cvijet koji raste i cvjeta, vjetar koji puše, sunce koje u svijet šalje svoje zrake, grom koji puca, kišne kapljice koje padaju, zec koji skakuće, jež koji se savije i našilji svoje bodlje itd.* (https://www.waldorfskidjecjivrticneven.hr/aktivnosti-u-vrticu, pristupljeno 25. 8. 2018.). Samim kretnjama koje popraćuju prikladnom pjesmom, razvijaju se glazbene i stvaralačke sposobnosti, jezik, govor, jedinstvenost, doživljaj prirode i godišnjih doba. (https://www.waldorfskidjecjivrticneven.hr/aktivnosti-u-vrticu/, pristupljeno 25. 8. 2018.)

6.4. Euritmija

O euritmiji je teško govoriti, treba je doživjeti! (<https://centar-rudolf-steiner.com/euritmija/>, pristupljeno 27. 8. 2018.)

Euritmija jest umjetnost pokreta, utemeljio ju je Steiner 1912. godine. To je oblik fizičkoga izražavanja gdje govor i glazba postaju živi u svakome pokretu. Euritmijom se postiže fleksibilnost, razvojem samosvijesti i veća kontrola i sloboda pokreta. Ona na djecu djeluje razvojno za intelektualno, fizičko, emocionalno i duhovno stanje. (<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/Ucimo-gledati-zine/Broj%202/euritmija.html>, pristupljeno 27. 8. 2018.)

Vidljivi govor djeca dobro prihvaćaju te razvijaju ravnotežu, životnu snagu, sposobnost slušanja, opažanja, umjetničko stvaranje. Mlađa djeca se često ne osjećaju spremno za sudjelovati u euritmiji. Oni sa strane promatraju odgajatelja i drugu djecu u izvođenju pokreta. Nerijetko pokrete ponavljaju kod kuće, no i kroz par vježbi, uključuju se u ples kada su spremna na to. *Primijetili smo na naše iznenađenje da su djeca prvih sati nakon predstave bila tiha i mirna kao da su dobila jaku hranu koju je valjalo probaviti.* (Carlgrén, 1991: 70) To znači da euritmija snažno djeluje na cjelokupni organizam djeteta. Ono će samo krenuti u izvođenje kada se bude osjećalo spremno za to.

Slika 5. euritmija

Izvor: (<https://centar-rudolf-steiner.com/euritmija/>, pristupljeno: 27. 8. 2018.)

7. UTJECAJ TEHNOLOGIJE

Kako se boriti s utjecajem tehnologije na našu djecu? Što kao roditelji možemo učiniti? Prije svega moramo priznati ono što je očito: naša djeca odrastaju uz napredne oblike tehnologije, koja nije postojala dok smo mi bili djeca. Istraživanja danas pokazuju jasnu vezu između sve učestalije pojave poremećaja nedostatka pozornosti i ADHD-a te ovisnosti o videoigrama. (<https://book.hr/negativni-utjecaji-tehnologije-na-djecu-sto-kao-roditelji-mozemo-uciniti/>, pristupljeno 24. 8. 2018.)

Današnja djeca odrastaju uz tehnologiju od samoga rođenja. Roditelji pri djetetovom prvom hvatu mobitela u ruke dopuste da se s njime igra. Dijete će, kao i ostale predmete koje dohvati, krenuti istraživati. No, treba li djetetu dopustiti da istražuje baš sve od malih nogu? Kada je u pitanju tehnologija, mnogi se slažu da ne. Razlog tome je što je ona za djecu štetna iz više razloga. Ako djeca nesmetano satima sjede pred televizorom ili kompjuterom, postat će pasivna za većinu aktivnosti s kojima bi se trebala zabavljati i učiti. Možda se razumiju u funkcioniranje tehnologije, ali to može negativno utjecati na sva područja razvoja. Na primjer, na kognitivne sposobnosti, odnosu prema vlastitom tijelu te načinu sklapanja prijateljstva. Istraživanje provedeno u više država diljem svijeta ispituje majke djece od 2. do 5. godine života i daje zabrinjavajuće rezultate koji kažu da 60% djece zna obaviti poziv mobitelom te igra igre na kompjuteru, dok njih 9% zna vezati vezice na cipelama. Rezultati su pokrenuli razna pitanja poput: je li tehnologija ipak odlučujuća za formiranje osobnosti? Možemo li pratiti djecu u njihovom tehnološkom razvoju? (<http://www.roditelji.hr/skola/2339-moderne-tehnologije-moderna-djeca/>, pristupljeno 26. 8. 2018.) Potrebno je probuditi roditelje i istaknuti važnost dječje bezbrižne dobi, provedenog vremena vani, igranja s loptom, šetnji, vožnje bicikla, gradnja kućica... mogli bi nabrajati u nedogled. Imaju vremena cijeli život baviti se tehnologijom i živjeti s njom, no napravimo im uslugu i dopustimo im da se samostalno razviju, onako kako to majka priroda nalaže. Barem do 7. godine zaštitimo ih od štetnih utjecaja na njihova tijela.

Mediji nisu sami po sebi prirodno dobri ili loši, radi se o tehnologiji koju se može koristiti na različite načine. (<http://www.medijskapismenost.hr/pozitivni-i-negativni-utjecaji-medija/>, pristupljeno 26. 8. 2018.)

Tehnologija i Internet imaju i svoje pozitivne strane. Ono sadrži sve moguće informacije i sadržaje koje možemo zamisliti. Ako se djeci prezentiraju obrazovni programi i sadržaji, ono može imati pozitivan utjecaj. Govorimo o djeci starijoj od 7. godine. Ne možemo bježati, ono je naša svakodnevnica te treba i djecu pripremiti na život s tehnologijom, ali prvenstveno moramo paziti što im se prikazuje i omogućava. Ograničen pristup te prikladan sadržaj, dovoljni su za minimalnu štetu. No, pošto je internet toliko raširen i slobodan, koliko smo moćni u sprečavanju djece da dođu do negativnoga utjecaja? Dovoljan je agresivan film ili svađa sa prijateljem te prijetnja i vrijeđanje preko interneta istoga. Sama proširenost interneta i tehnologije onemogućava ljudima dovoljno upozoriti na negativne utjecaje i posljedice. Zloupotreba je odavno izmakla kontroli, no moramo početi od temelja, od nas samih te mijenjati sebe i utjecati na bližu okolinu. to bi moglo biti dovoljno za početak. Hoće li svijet krenuti na bolje ili lošije, to ovisi o nama i našem načinu odgoja djece, u čijim je rukama budućnost. Danas se djeca rađaju inteligentnija. Je li za to zaslužna i sama tehnologija? Možda je, ali naslijeđena od roditelja koji su tehnologiju počeli koristiti u starijoj dobi.

Istraživanje o utjecaju tehnologije na djecu između 12 i 18 godina provela je dječja psihologinja Y. Murashova. (<http://iskra-waldorf-hrvatska.hr/sto-bez-interneta/>, pristupljeno 26. 8. 2018.) U istraživanju je sudjelovalo 68 tinejđera kojima je oduzet pristup internetu i tehnologiji na jedan dan. Psihologinja im je na izbor dala aktivnosti poput: pisanja, čitanja, slikanja, sviranja, šivanja, pjevanja, boravak vani i slično. Djeci je rečeno da bilježe vlastite misli i osjećaje tokom istraživanja. Djeca su tijekom istraživanja obavljala aktivnosti poput: kuhanja, čitanja knjige, pisali su školske zadaće, izašli u trgovinu, pospremili sobu, igrali se s ljubimcem, svirali, vježbali, pisali pisma, pjesme, vezli, posjetili muzej...

Cilj istraživanja bio je utvrditi da li su djeca ovisna o tehnologiji. Murashova je bila šokirana rezultatima. Samo su 3 od ukupnih 68 sudionika izdržala do kraja istraživanja bez pristupanja internetu i tehnologiji. Ostala djeca su tokom aktivnosti imala primisli samoubojstva, napadaja panike, osjećaja mučnine, vrtoglavice, temperature, osjećaja straha, tjeskobe... Već nakon 3 sata istraživanja, djeca su izgubila interes za provođenjem vremena samim sa sobom. Također, priznaju da su imali simptome ovisnosti poput: „ne mogu živjeti bez... treba mi...“ I sami iznenađeni

rezultatima, tijekom istraživanja nisu mogli racionalno protumačiti vlastito trenutno stanje zbog lošega psihološkoga stanja.

Nakon istraživanja i provedenih aktivnosti, ishod je bio taj da su se većina djece odmah ulogirala na društvene mreže, nazvalo prijatelje, roditelje, no i uključili televizor, kompjuter te stavili slušalice u uši. Djeca su priznala da je istraživanje bilo korisno za njih te da su spoznali dio sebe. Šestero djece je krenulo provoditi isti postupak i narednih par dana. Dječaci koji su uspješno proveli istraživanje bavili su se ljepljenjem makete jedrenjaka i šetanju psom, te organiziranju i čišćenju sobe. (<http://iskrawaldorf-hrvatska.hr/sto-bez-interneta/>, pristupljeno 26. 8. 2018.)

Zašto su djeca razmažena, nestrpljiva, dosadno im je te nemaju prijatelja?

Victoria Prooday, radni terapeut, iznosi svoje spoznaje. *Danas su djeca u katastrofalnom emocionalnom stanju. Većina ih dođe u školu emocionalno nesprema za učenje. Mnoge stvari u našem modernom stilu života dovode do toga.* (<http://iskrawaldorf-hrvatska.hr/zasto-su-djeca-nestrpljiva-dosadno-im-je-bez-prijatelja-su-i-razmazena-su/>, pristupljeno: 26. 8. 2018.) U svome radnome iskustvu, godinama se susreće s roditeljima, djecom i učiteljima. Primijetila je poteškoće u emocionalnome, društvenome i akademskome razvoju djece te poteškoće s učenjem. Smatra da mozak djece mijenjamo u pogrešnome smjeru. Navodi smjernice koje potvrđuju njezina saznanja:

- Ograničena društvena interakcija: tehnologija je zamjenila vrijeme provedeno vani i s prijateljima i obitelji
- Beskrajna zabava: djeca se previše zabavljaju igrama za djecu, kada dođe vrijeme škole, teško im je usvojiti znanja i vještine jer se zabavom ne vježba učenje, nego radom
- Tehnologija: isključuje djecu iz stvarnosti, onemogućuje im adekvatno praćenje nastave, isključuje ih iz stvarnoga svijeta te onemogućuje razvoj svih područja razvoja
- Djeca vladaju svijetom: djeca nam diktiraju kako ih treba odgajati, pruža im se što god požele, iako znamo da je to štetno za njih

Vježbanje djetetova mozga

Ne treba se pribojavati granica i njihovih posljedica. One mogu kratkoročno biti negativne, no dugoročno utječu pozitivno na dijete. Djetetu je potreban ritam, stoga treba ispuniti dan zadacima poput: raspored za igru, spavanje, obroke i tehnologiju kod starije djece. Potrebno im je vrijeme za provesti vani i kvalitetan san kako bi se stvorio kvalitetan razvoj. Potrebno je provesti što više vremena s njima ispunjeno raznim aktivnostima poput: šetnje u prirodi, pripremi obroka, plesu, igranju zajedno, ali i vremena samo za njih. (<http://iskra-waldorf-hrvatska.hr/zasto-su-djeca-nestrpljiva-dosadno-im-je-bez-prijatelja-su-i-razmazena-su/>, pristupljeno 26. 8. 2018.) Kada im je dosadno, treba ih pustiti same da se smire i provedu vrijeme sami sa sobom. Svakom je to potrebno pa i maloj djeci. Također, razvijaju kreativnost i maštu zaokupljajući se novom aktivnošću. Zadaci poput: slaganja rublja, spremanje igračaka, slaganje kreveta... pomažu pri stvaranju ritma i organiziranosti kod djece pri ostvarivanju podloge za sposobnost rada u budućnosti. Potrebno je razvijati moral kod djece kroz učenje slušanja drugih, nositi se s gubitkom, ljubaznosti, kompromisu, iz razloga što su sitnice su bitne.

Odgaj nije lak posao, pogotovo ne u vrijeme tehnologije, kada se svijest o samome sebi gubi u svijetu tehnologije. Kao da je pravo *ja* prešlo u naš virtualni svijet. No, svijet još uvijek nije spreman na taj korak, stoga je potrebno isto pokušati i zaustaviti. Treba krenuti od početka, djece. Oni su budućnost svijeta i dok god je priroda oko nas, po njezinim zakonima potrebno je i živjeti. Oduprijeti se napadu tehnologije i pogledati duboko u sebe i u našu bit.

7.1. Protuteza modernoj digitalnoj tehnologiji

Iz zemlje će se izdići užasna bića, koja su između minerala i biljaka, ekstremno jakog i logičnog intelekta, poput robota. Proširiće se posvuda i zavladaće Zemljom, prekrivajući je mrežom groznih paukova sa strahovitom pameću, ali čija organizacija ne doseže nivo biljaka. Ti strašni pauci će biti utkani jedan u drugoga, isprepleteni međusobno, svojim kretnjama imitirajući sve što su ljudi izmislili sa svojim sjenovitim intelektom – ne dopuštajući mu da bude inspiriran novom imaginacijom i svim onim što dolazi kroz duhovnu nauku. Sve nerealne ljudske misli takve vrste će postati stvarnošću. Zemlja će biti prekrivena/ užasnim mineralno–biljnim paukovima, koji će razviti veoma racionalnu međusobnu komunikaciju, ali sa zlim namjerama. I, čovjek / će morati sebe da spoji sa tim groznim mineralno-biljnim stvorenjima. (Steiner, 2008: 211)

Steiner je već i prije više od 100 godina govorio o napretku tehnologije, te njezinoj štetnosti. Predvidio je dolazak interneta, opisao ju je mrežom koja ima zle namjere. Poznajući internet danas, nedvojbeno možemo reći da je bio više nego u pravu. Pojava interneta i razvoj tehnologije bila je toliko primamljiva, ushitrena da su ljudi krenuli u *konzumaciju* bez ikakvoga razmišljanja o štetnim posljedicama, koje danas, nakon skoro 30 godina, počinjemo shvaćati i osjećati. Na odrasle ima štetne utjecaje ukoliko se pretjera u *konzumaciji*, no kod djece ima štetni utjecaj na njegov razvoj, odnosno razvoj pravoga *ja*. *Glavne zamjerke kritike medija su nekritičko konzumiranje medija i nesvjesno primanje njihovih poruka koje nas zavode i koje zaobilaze naše ja.* (Seitz, Hallwachs, 1997: 215) Iz tih razloga waldorfska pedagogija protivi se upotrebi tehnologije u dječjem razvoju. Nakon svega navedenoga, više je nego jasno zašto se protive. Roditelji koji namjeravaju upisati djecu u waldorfski vrtić i školu, dužni su odreći se tehnologije, odnosno medija tokom djetetovoga školovanja. U suprotnom, dijete će se pronaći u razmeđu dva svijeta što će kod njih izazvati konflikte savjesti i lojalnosti. (Seitz, Hallwachs, 1997) Gledanje televizije i sjedenje pred kompjuterom, zahtjeva mirno sjedenje, što za djecu nije karakteristično. Ono dovodi do poremećaja pažnje i ponašanja. Čak i ako je riječ o obrazovnim programima za djecu, ona i dalje nisu adekvatno mjerilo učenja jer stvarni svijet nadomještavaju virtualnim slikama što kod djece izaziva gušenje unutarnjega svijeta slika. Manipulacija medija izaziva štetne utjecaje na duševno-duhovnome razvoju djeteta. Sa sigurnošću

možemo reći da je svaki odgajatelj daleko bolji učitelj i prenositelj vještina i znanja od bilo kakvoga medija. (Seitz, Hallwachs, 1997)

Odgovarajuća slika ovakve budućnosti ljudi na Zemlji, jeste slika insekta uhvaćenog u mrežu ogromnog, proždrljivog pauka, koji uzaludno nastoji da se izbavi. A, naročiti zadatak bijele magije biti će da oslobađa ljude od njihove povezanosti sa tim bićima. (Steiner, 2008: 212)

8. ZAKLJUČAK

U ovome se radu govorilo o nastanku, razvoju i današnjoj prisutnosti waldorfske pedagogije u odgoju i obrazovanju. U prvome dijelu rada govorilo se o Rudolfu Steineru, utemeljitelju antropozofije i waldorfske pedagogije te o njegovome djetinjstvu, načelima, stajalištima i utjecajima na obrazovanje.

Bazirajući se na temeljnim Steinerovim djelima, naglasila se važnost čovjekovih četiriju tijela, fizičkoga, eterskoga, astralnoga i pravoga *ja*. Utjecajem na navedena tijela pomoću karme, meditacije, religije i umjetnosti potiče se pravilan holistički razvoj. Pokazalo se da dijete do svoje sedme godine uči putem osjetila te se naglasila potreba za razvijanjem 12 osjetila koja utječu na razvoj mišljenja, osjećaja i htijenja.

Waldorfska pedagogija se temelji na pedagoškim načelima, odnosno sedmogodišnjim razdobljima razvoja. U radu se objasnio razvitak triju razdoblja. Prvo razdoblje započinje rođenjem do 7.godine života. Tada dijete uči putem osjetila, oponašanjem i uzorom. Drugo razdoblje započinje pojavom trajnih zuba kada se oslobađa etersko tijelo i započinje djetetov razvoj putem realnih primjera te slobodnoga autoriteta. Dijete razvija navike, savjest, karakter, pamćenje i temperament. Drugo razdoblje završava ulaskom u pubertet u 14. godini te samim time započinje 3. razdoblje gdje se astralno tijelo oslobađa, odnosno dijete sve dosad naučeno počinje razumski shvaćati. U 21.godini dijete, već odrasli pojedinac, slobodno kreće u život.

Pokazala se važnost duhovnosti i samoodgoja odgajatelja u waldorfskome vrtiću. On mora posjedovati religioznost, zahvalnost prema svijetu, s ljubavlju uvježbati metodu odgoja te poštivati djetetovu slobodu. Isto tako, naglašena je važnost preobrazbe vlastitoga eteričkoga tijela kojom se postaje duhovnom individuom.

U radu su iznijeti i primjeri waldorfskoga vrtića *Mala Vila* u Rijeci te je naglašeno uređenje i planiranje ritma samoga vrtića. Preuzete su i fotografije koje prikazuju ljepotu prirodnih materijala, osnovnih boja i aktivnosti djece u vrtiću.

U zadnjem dijelu rada posvetilo se istraživanjima o utjecaju tehnologije. Prikazujući dva istraživanja, došlo se do zaključka da su djeca pod prevelikim utjecajem tehnologije te da se teško snalaze u radu. Također, djeca teže shvaćaju

svoje obaveze, tehnologijom zamjenjuju druženje i igru u prirodi te manje maštaju i stvaraju.

Zaključilo se da je u današnjemu svijetu teško odgajati djecu po waldorfskima načelima. Štetan utjecaj tehnologije je sve više vidljiv gdje se stvarni svijet nadomješta virtualnim slikama što kod djece izaziva gušenje unutarnjega svijeta slika. Djeca već s tri godine znaju upravljati mobitelom i televizijom što je zapravo razlog djetetove pasivnosti i ne razvitka sposobnosti za učenje, pamćenje i razmišljanje. Na posljetku, zaključak je da je potrebno djecu zaštititi od štetnog utjecaja kako bi se razvili u slobodnoga pojedinca. Steinerov uvid u dolazak interneta, dao nam je do znanja da je bio više nego u pravu kada je opisao čovjeka kao *insekta uhvaćenog u mreži ogromnog pauka*.

9. LITERATURA

Knjige:

1. Bakota, R. (2007), *Rudolf Steiner*, Zagreb, Profil
2. Seitz M., Hallwachs, U. (1997), *Montessori ili Waldorf?*, Zagreb, Educa
3. Steiner, R.(2008), *Uvod u waldorfsku pedagogiju*, Buybook, Sarajevo
4. Steiner, R. (2002), *Antropozofija*, Antropozofsko društvo "Marija Sofija", Zagreb
5. Carlgren, F. (1991), *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera*, Društvo za waldorfsku pedagogiju, Zagreb

PDF oblik:

1. Steiner,R. (1909.), *Četiri temperamenta: Predavanje R.Steiner*, Berlin, 4 ožujka 1909.g.
2. Steiner, R. (1907.), *Odgoj djeteta sa stanovišta duhovne znanosti*, napisano 1907.godine, prevela prof. Dunja Gojković

Internet stranice:

1. izvor: <http://drumtidam.info/vijesti/zanimljivosti/4615-uenje-glavom-srcem-i-rukama-waldorfska-pedagogija> (pristupljeno: 17.08.2018.)
2. izvor: moodle.f.bg.ac.rs/mod/resource/view.php?id=23916 (pristupljeno: 17.08.2018.)
3. izvor: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/waldorf.html>, (pristupljeno: 16.08.2018.)
4. izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=mPlplkg98Tw> (pristupljeno: 20.08.2018.)
5. izvor: <https://book.hr/negativni-utjecaji-tehnologije-na-djecu-sto-kao-roditelji-mozemo-uciniti/> (pristupljeno: 24.08.2018.)

6. izvor: <http://www.iwp.hr/waldorf.html> (pristupljeno: 24.08.2018.)
7. izvor: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3201> (pristupljeno: 24.08.2018.)
8. izvor: <https://www.maminsvijet.hr/briga-o-djeci/waldorfska-pedagogija-razvoj-umaduse-tijela-waldorfski-vrtic-waldorfska-skola> (pristupljeno: 24.08.2018.)
9. izvor: <http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/> (pristupljeno: 25.08.2018.)
10. izvor: <https://www.waldorfskidjecjivrticneven.hr/aktivnosti-u-vrticu/> (pristupljeno: 25.08.2018.)
11. izvor: <https://element.hr/artikli/file/1259> (pristupljeno: 26.08.2018.)
12. izvor: <http://www.roditelji.hr/skola/2339-moderne-tehnologije-moderna-djeca/> (pristupljeno: 26.08.2018.)
13. izvor: <http://iskra-waldorf-hrvatska.hr/sto-bez-interneta/> (pristupljeno: 26.08.2018.)
14. izvor: <http://iskra-waldorf-hrvatska.hr/zasto-su-djeca-nestrpljiva-dosadno-im-je-bez-prijatelja-su-i-razmazena-su/> (pregledano: 26.08.2018.)
15. izvor: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/Ucimo-gledati-zine/Broj%202/euritmija.htm> (pristupljeno: 27.08.2018.)
16. izvor: <https://centar-rudolf-steiner.com/euritmija/> (pristupljeno: 27.08.2018.)

popis slika:

slika 1: prostor u waldorfskom vrtiću (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26.08.2018.)

slika 2: Waldorfska lutka (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26.08.2018.)

slika 3: Waldorfski vilenjaci (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26.08.2018.)

slika 4: Dječja igra (<http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr/galerija/>, pristupljeno 26.08.2018.)

slika 5: euritmija (<https://centar-rudolf-steiner.com/euritmija/>, pristupljeno: 27.08.2018.)

SAŽETAK

Waldorfska pedagogija pripada alternativnom načinu odgoja djeteta. Temelj joj je antropozofija, znanost koju je utemeljio Steiner. To je znanost o tijelu, duši i duhu. Smatra se da čovjek ima četiri tijela te je njihov cjelokupni razvoj bit waldorfske pedagogije. Utjecajem na sva četiri tijela djeteta ono se holistički razvija. Važno je djelovati na sva djetetova osjetila putem živog primjera odgajatelja, prirodnih materijala, pokreta, ritma, stabilnosti i reda. Dijete od svog rođenja prolazi kroz sedmogodišnja razdoblja, u njima se pojedino tijelo razvija te na posljetku i oslobađa. Cilj waldorfske pedagogije je razvoj slobodnog pojedinca koji sa svim razvijenim sposobnostima, a posebno talentima, kreće u svijet s misijom koju je život za njega pripremio. Najvažnije je da je pojedinac svjestan svoje misije. Odgajatelj igra ključnu ulogu u odgoju djeteta. Prije samog upuštanja u odgoj djece, potrebno je razviti se u svim tijelima kako bi djeca imala živi primjer duhovnog čovjeka. Odgajatelj djetetu pruža slobodu, individualnost, toplinu, vedro raspoloženje, kvalitetne igre i aktivnosti, te sam primjer cjelovitog pojedinca. Odgajatelj ne dira u djetetovu nutrinu, on ga samo usmjerava, a dijete se samo odgaja i razvija prema uputama njegovog duha. U današnje vrijeme tehnologije, važno je napomenuti štetan utjecaj tehnologije na dijete. Ona narušava djetetov cjelokupni razvoj. Zaokuplja njihove umove virtualnim slikama koje im narušavaju stvarni prikaz svijeta. Djeca se fizički manje kreću, nezainteresirana su, sve manje razmišljaju i maštaju. Potrebno je zaštititi djecu od utjecaja tehnologije, no posebno do 7. godine kada dijete treba spoznati i učiti kroz živi primjer i oponašanje. Jer greške načinjene prije 7. godine teško se mogu ispraviti.

Ključne riječi: waldorfska pedagogija, Steiner, antropozofija, holistički razvoj, odgajatelj, utjecaj tehnologije

SUMMARY

Waldorf pedagogy belongs to alternative way of child education. It's based on anthroposophy, a science created by Steiner. It's the science of body, soul and spirit. It is considered that human has four bodies which overall development stands for Waldorf pedagogy. Affecting on all child's bodies, he becomes holistic being. It's important to affect on all child's senses through live examples of educator, natural materials, motion, rhythm, stability and order. Since his birth, child passes through seven-year periods where his individual body develops and in the end, frees. Purpose of Waldorf pedagogy is development of free individual, with his all developed abilities, especially his talents, child goes through the world with his mission that life had prepared for him. The most important is that the individual is aware of his mission. The educator has a major role in educating children. Educator has to develop all of his four bodies, before he starts with educating children. Then he can be an example of spiritual being. Educator give kids freedom, individuality, warmth, positive energy, quality games, activities and a live proof of a holistic individual. Educator doesn't affect in child's inward, but directs it. The child develops according to the instructions of his spirit. In times of technology, it's important to remark damaging impact of technology because it affects on child's holistic growth. It occupies their minds with virtual images which disrupts a real life images. Children are physical less active, they have less ambition to reflect and fantasize. It's important to protect kids from technology, especially before age of seven when he is learning through live examples and imitation. Because mistakes that are made before age of seven, can hardly be redone.

key words: Waldorf pedagogy, Steiner, anthroposophy, holistic development, educator, influence of technology